

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 261.5

Попович В.М.

Запорізький національний технічний університет

СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ: ІСТОРИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ ДУМКИ

В статті розглянуто історичний розвиток соціального вчення Православної Церкви в Україні. Наведено періодизацію розвитку та становлення думки сучасного соціального вчення Української Православної Церкви. Автором досліджено зміст терміну «соціальна доктрина християнства», та розглянуто богословське тлумачення соціальної доктрини (соціального вчення) християнства. Виявлено, що соціальне вчення виступає як закріплене положення про ставлення Церкви до суспільно-значимих проблем і дій Церкви по відношенню до них, і є змістовною складовою богословської освіти, підготовки студентів духовних навчальних закладів до служіння, формування їх моральної особистості і суспільно-громадської позиції. В статті охарактеризовано особливості соціальних поглядів Православної Церкви на різних етапах її розвитку.

***Ключові слова:** соціальне вчення, візантійське християнство, київське християнство, Православна богословська освіта, соціальна доктрина.*

***Попович В. Социальное учение Православной Церкви: историческое становление мысли.** В статье рассмотрены историческое развитие социального учения Православной Церкви в Украине. Приведены периодизацию развития и становления мысли современного социального учения Украинской Православной Церкви. Автором исследовано содержание термина «социальная доктрина христианства», и рассмотрены богословское толкование социальной доктрины (социального учения) христианства. Выведено, что социальное учение выступает как закреплённое положение об отношении Церкви к общественно-значимых проблем и действий Церкви по отношению к ним, и является содержательной составляющей богословского образования, подготовки студентов духовных учебных заведений к служению, формирование их нравственной личности и социально-общественной позиции. В статье охарактеризованы особенности социальных взглядов Православной Церкви на разных этапах ее развития.*

***Ключевые слова:** социальное учение, византийское христианство, киевское христианство, Православное богословское образование, социальная доктрина.*

Popovych V. The Orthodox Church social doctrine: the historical formation of thought. The article considers the historical development of the Orthodox Church's social doctrine in Ukraine. The development and formation's periodization of the Ukrainian Orthodox Church modern social doctrine's thought is given. The author studies the term content of the "Christianity social doctrine", and examines the theological interpretation of Christianity's social doctrine (social teaching). It was revealed that the social doctrine appears as Church's fixed position on the attitude towards socially significant problems and the Church's actions towards them, and is a substantial component of theological education, spiritual educational institutions students' preparation for service, their moral personality and social formation and social position. The article describes the Orthodox Church social views' features at various stages of its development.

Key words: *social doctrine, Byzantine Christianity, Kiev Christianity, Orthodox theological education, social doctrine.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні виклики перед українським суспільством пов'язані з посиленням секуляризаційних і глобалізаційних процесів, які відображаються на житті всього соціуму. Поступове пробудження релігійної свідомості, відновлення духовності невід'ємно пов'язане із відродженням православ'я в Україні, що виступає фактором гармонізації суспільних відносин. В той же час перед суспільством постають гострі проблеми соціального, політичного, економічного і культурного характеру, вирішення яких потребує не тільки зусилля різних соціальних інститутів, але й відповіді Церкви на виклики постіндустріальної, інформаційної епохи.

Сьогодні є підстави говорити про виокремлення у православ'ї таких векторів, як лібералізм, консерватизм та навіть фундаменталізм, представники цих орієнтацій бачають різні моделі розвитку православної Церкви в умовах сучасності. Наука має теоретичні розробки моделей адаптації релігійної традиції до умов сучасності. Так, англійський соціолог Д.Коглі поділяє ці моделі на модернізовану, ізоляціоністську та «аджорнаменто». Суть першої полягає в тому, що вона відкидає догматичну частину релігії як таку, що застаріла, але концентрується на етичній частині. Друга модель – свідомо ізоляція від сучасного світу, яка включає три різновиди самоізоляції: повну (спроба існувати поза суспільством), культову (концентрація на екзотичних елементах традиційних релігій) та ізоляцію у гетто (замкненість і корпоративність із налаштуванням на зміну навколишнього світу у свій спосіб). Третя модель – «аджорнаменто», тобто осучаснення, її реалізацією є програма, накреслена Другим Ватиканським собором [7].

Сучасне православ'я також починає частіше акцентувати увагу на соціальній складовій релігії. Найбільш виразним підтвердженням активного звернення у бік соціальної складової православ'я є прийняття документів, які відображають соціальне вчення християнства («Основи соціальної концепції Російської Православної Церкви» [9], «Церква і світ на початку третього тисячоліття» – Декларація ювілейного помісного собору Української Православної Церкви Київського Патріархату [11], «Основи соціальної концепції Української Православної Церкви» [8]). В них зроблено спробу надати відповідь на найбільш актуальні проблеми глобалізованого соціуму. Слід

зазначити, що під соціально-філософською доктриною християнства розуміють сукупність філософських і богословських поглядів щодо пізнання сутності та устрою суспільства, а також систему норм соціальної взаємодії, які впливають із цього пізнання й реалізуються в конкретних суспільних умовах.

Сьогодні актуальною проблемою виступає процес посилення секуляризації церковно-релігійного середовища, деформація морального ідеалу священнослужителя і як наслідок дискредитація Церкви в суспільстві як носія моральності і духовності. З появою задокументованих соціальних вчень (соціальних доктрин) християнських конфесій (УПЦ МП, УПЦ КП, КП, УГКЦ) особливого значення набуває проблема їх імплікації та інкорпорації в систему богословської освіти. Соціальне вчення Української Православної Церкви – це базовий документ, це довгострокова програма суспільного служіння Церкви, яка спирається на православне, богословське осмислення положення Церкви в плюралістичному секулярному суспільстві. Соціальне вчення виступає як закріплене положення про ставлення Церкви до суспільно-значимих проблем і дій Церкви по відношенню до них, і тому є змістовною складовою богословської освіти, підготовки студентів духовних навчальних закладів до служіння, формування їх моральної особистості (в ціннісно-духовному вимірі) і суспільно-громадської позиції не тільки як клірика, але й члена суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу соціального вчення християнства присвячено багато наукових праць. Так, за радянських часів різні аспекти соціального вчення православ'я з критичних позицій розглядалися в працях М.Гордієнка, В.Долі, Є.Дулумана, М.Копаниці, М.Короткова, Н.Костенка, Н.Краснікова, П.Курочкіна, М.Новікова, В.Танчерата інших. Філософсько-богословський синтез у царині соціальної етики належить відомим філософам і богословам ХХ ст. В.Екземплярському, М.Олесницькому, П.Светлову, Н.Стелецькому, П.Столярському, Н.Янишеву. Сучасний погляд на місце християнської моралі в соціальній дійсності розробляється представниками різних християнських традицій: митрополитом Дамаскіном (Папандреу), отцем І.Меєндорфом, єпископом Каллістом (Уером), Х.Яннарасом, дияконом А.Кураєвим та іншими.

Академічний рівень вивчення релігійного феномену соціального християнського вчення та державно-церковних відносин, історичні та соціокультурні тенденції у сучасному світі християнства, теоретичні й методологічні проблеми морально-етичного чинника як регулятора духовного й суспільно-політичного процесів, зокрема, – знаходимо у працях Т.Аболіної, М.Бабія, І.Богачевської, В.Бондаренка, С.Головащенко, Т.Горбаченко, В.Губерського, В.Єленського, М.Заковича, А.Колодного, Л.Конотоп, В.Лубського, В.Любчика, І.Мозгового, П.Сауха, Л.Филипович, П.Яроцького, В.Ярошовця.

Особливе значення для розуміння суті соціального вчення християнства в цілому і православ'я зокрема мають праці російських релігійних мислителів – М.Бердяєва, С.Булгакова, І.Ільїна, Л.Карсавіна, І.Кирєєвського, М.Лосського, В.Соловйова, С.Франка, Р.Федотова, П.Флоренського, О.Хомякова та інших. У роботах цих релігійних філософів здійснений ґрунтовний аналіз трансформації соціального учення РПЦ і її суспільного служіння.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – розглянути історичне становлення концепції соціального вчення Православної Церкви в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все необхідно дослідити зміст терміну «соціальна доктрина християнства». Чи не тривалішу традицію має богословське тлумачення соціальної доктрини (соціального вчення) християнства. Православна церква під соціальною доктриною розуміє «всеохопну концепцію, яка відображатиме загально-церковний погляд на питання церковно-державних відносин та проблеми суспільства загалом» [9] або ж «...довготривалу програму суспільного служіння Церкви, яка спирається на православне богословське тлумачення становища Церкви в плюралістичному секулярному суспільстві» [9, с. 6]. В цих визначеннях головний акцент робиться на церкві як на суб'єкті соціального вчення.

Більш ґрунтовний підхід до дефініції даного поняття притаманний католицькій церкві, яка розглядає пізнання сутності та устрою людського суспільства в конкретних суспільних відносинах [6]. Тобто соціальна доктрина Католицької Церкви є точним формулюванням результатів ретельного роздумування про складні реалії людського існування у суспільстві і в міжнародному контексті, у світлі віри і церковної традиції. Основна мета соціального вчення Церкви полягає в інтерпретації цих реалій, визначення їх відповідності чи відхилення від Євангельського вчення про людину та її покликання як земного так і трансцендентного, зокрема, окремий наголос ставиться на християнській поведінці особи. Втім вищезазначене поняття в католицизмі, на відміну від православ'я, обмежується чіткими хронологічними рамками і стосується сукупності вчень та настанов, запропонованих Церквою в соціальній царині протягом останнього століття, починаючи з енцикліки «*Rei novarum*» (1891р.) Лева XIII [12]. Важливо, що в названих визначеннях увага акцентується на загальних та специфічних якостях соціального вчення християнства. Тому, на наш погляд, сукупно вони достатньо адекватно відображають зміст поняття «соціальне вчення церкви».

Як зазначає Н.Іщук, особлива складність полягає у пошуку сучасної наукової дефініції поняття «соціальна доктрина» (соціальне вчення) християнства [3]. Справа в тому, що в сучасній академічній літературі, з огляду на багатоаспектність цього поняття, воно тлумачиться в єдності з соціальною етикою християнства, що дозволяє говорити про «соціально-етичне вчення християнства» або ж про «соціальний аспект етичного вчення християнства». Додамо також, що в сучасній науковій літературі поняття «соціальна доктрина» та «соціальне вчення» вживаються як синоніми, які, однак, мають певний змістовний відтінок. Разом з цим, у вітчизняній філософській літературі під доктриною розуміють найбільш концептуалізовану форму існування ідеології, яка безпосередньо орієнтована на практичну дію, втілення в життя, дотримання в повсякденній поведінці та може існувати у вигляді конкретного документа.

Отже, соціальна доктрина виконує функцію поєднуючої ланки поміж двома рівнями релігійної свідомості – повсякденним та теоретичним (богословським), є найефективнішим засобом впливу на великі маси віруючих, одним з найавторитетніших джерел релігійної інформації. Головною метою, яку формулюють творці соціальних концепцій християнських Церков є євангелізація (реєвангелізація) сучасного суспільства. Отже, соціальне вчення є уявлення Церкви про суспільний ідеал і судження про сучасне суспільство.

Сучасним вітчизняним релігієзнавством соціальна доктрина християнства визначається як сукупність богословських поглядів щодо різних сторін суспільних відносин: політичних, правових, економічних. За допомогою соціальної доктрини Церква декларує активну участь християнина в мирських справах.

Таким чином, в рамках даного дослідження розвитку соціального вчення Православної Церкви (і історичному аспекті) є сукупністю богословських поглядів на сучасні проблеми суспільства, моральний ідеал християнства, політичні, правові та економічні аспекти функціонування соціуму. Соціальне вчення Православної Церкви виступає як відповідь викликам глобалізації і секуляризації людського суспільства і відносин. Як певний документ соціальне вчення Православної Церкви (а також інших християнських конфесій) був оформлений в ХХ столітті, тому для розуміння його сутності і змісту виникає необхідність ретроспективного аналізу генези і формування соціального вчення (соціальної доктрини) в різні періоди розвитку Православної Церкви.

Історичний аналіз формування соціального вчення Православної Церкви в Україні спирається на виділенні двох основних критеріїв.

По-перше, розвиток соціального вчення пов'язаний з етапами розвитку Української Православної Церкви. В основу періодизації розвитку соціального вчення нами застосовано періодизації розвитку Православної Церкви митрополита Макарія (Булгакова) [4] і К.Кислюка та О.Кучер [5]. В цьому аспекті виділено наступні етапи формування соціального вчення Православної Церкви в Україні (див. таблицю 1).

По-друге, для розуміння процесу формування сучасного соціального вчення Православної Церкви виникає необхідність визначення специфіки соціального вчення Церкви на різних етапах розвитку Православної Церкви в Україні. Як було зазначено, соціальне вчення Церкви – це богословське ставлення до різних сфер суспільного життя, що і представлено в розділах задокументованих соціальних концепціях різних гілок і конфесій християнства. Звичайно, що на ранніх етапах розвитку Православної Церкви не існувало систематизованого і задекларованого документа щодо соціального вчення, але погляди і богословські уявлення щодо взаємодії церкви і держави, економічні і політичні аспекти суспільного життя і ролі в ньому церкви, погляди на суспільний і моральний ідеал були в Православній Церкві на різних етапах її існування і ґрунтувалися на Священному Писанні і Новому Заповіті, апостольських і патристичних уявленнях раннього християнства.

Таблиця 1

Етапи розвитку соціального вчення Православної Церкви в Україні

№	Період	Особливості періоду в історії Православної Церкви
I.	II – X ст. (988 р.)	Візантійський період, до Хрещення Русі
II.	XI – XIV ст.	Київський період, період Київської Русі; існування єдиної Київської митрополії
III.	XV – кінець XVII ст.	Розпад єдиної Київської митрополії (1469 р.); польсько-литовський період; до XVIII ст. – період короткочасного відродження самостійної Православної Церкви в Україні
IV.	XVIII ст. – 1917 р.	Синодальний період

№	Період	Особливості періоду в історії Православної Церкви
V.	1918 р. – 1988-1991 рр.	Радянський період
VI.	з 1991 року	Сучасний період (Поява задокументованих соціальних вчень (соціальних доктрин) РПЦ, УПЦ МП, УПЦ КП)

Розглянемо більш детально особливості соціального вчення Православної Церкви в Україні на різних етапах її існування.

I період – ранньохристиянський, візантійський період виникнення соціальних поглядів християнства (II – X ст. (988 р.)). В ранньохристиянський період погляд на соціальне відображав насамперед істини Нового Заповіту, Передання Ісуса Христа і апостолів, поступово набуваючи більш менш конкретної системи уявлень в духовних школах того часу. У візантійський період провідна увага соціального вчення приділялася богословському осмисленню церковно-державних відносин, що набуло сьогодні теоретичного обґрунтування в концепції візантизму (концепція «симфонії влад», соборність, етатизм, ісихазм) [2]. Можна казати про те, що саме із соціальним аспектом візантійського християнства треба пов'язувати виникнення і формування соціального вчення Православної Церкви, що відображено і в сучасних соціальних концепціях і доктринах православних церков, як спадкоємниць візантійської церкви.

II період – Київський період (XI – XIV ст.) – період Київської Русі; існування єдиної Київської митрополії. Погляди Церкви на соціальне буття в Київський період представляли собою синтез уявлень візантійського християнства на взаємовідносини церкви, державної влади та суспільства і ментальних та культурних особливостей слов'янських народів, що сформувало особливу систему православного християнства, відому в сучасному релігієзнавстві як Київське християнство [10]. В київському християнстві набував пріоритет внутрішнього світу особистості, потяг до проблем духовного, а такі його риси як християнська універсальність, паулінізм і софійність в подальшому сприяли розвитку в українському православ'ї своєрідні риси і форму функціонування в соціальному аспекті: соборність, демократизм, толерантність до інших релігій і культурних традицій, схильність до екуменізму.

III період – становлення національної Православної Церкви в Україні (XV – кінець XVII ст.). Можна виділити деякі особливості соціальних поглядів Православної Церкви в Україні на даному періоді. По-перше, гоніння на Православну Церкву з боку католиків та уніатів сприяло формуванню національної і суспільно-громадської позиції православного духовенства, створюючи умови для посилення Київської митрополії як осередку національної української культури, освіти і богослов'я. Друге, посилюється роль соціальної концепції київського християнства, що базується на принципах соборності, симфонії влад, паулінізму та універсальності. І, третє – виникнення перших духовних навчальних закладів (братства і Києво-Могилянська колегія (академія)) вплинуло на розвиток православного богослов'я в загалі, інкорпоруючи в себе як східний прагматизм, так і західний раціоналізм. Соціальне вчення ще не набуло певної системи, але погляди Православної Церкви на суспільство набули гуманістичної і національної орієнтованості.

IV період в розвитку соціального вчення Православної Церкви – Синодальний період (XVIII ст. – 1917 р.). Еволюція соціального вчення Православної Церкви на даному етапі пов'язана із наступними чинниками:

– посилення соціально-економічних перетворень в Російській імперії, капіталізація виробництва спричинили появу іншої класової структури суспільства, а тому виникла необхідність перегляду взаємодії церкви і держави, церковно-суспільних відносин і ставлення церкви до нових економічних реалій і виникаючих соціальних проблем;

– поява релігійно-філософського дискурсу сприяло виникненню течій «оновлення» в самому церковному середовищі, що гостро поставило питання взаємозв'язку «духовного» і «соціального» в православ'ї;

– проникнення і поширення революційних ідей та вчень в суспільну думку в кінці XIX століття призвело до загострення між консервативними і «оновленими» течіями в релігійній філософії і церковному середовищі, що актуалізувало соціальне питання і погляди Православної Церкви на суспільно-політичні проблеми.

Таким чином, четвертий період розвитку соціального вчення Православної Церкви характеризується актуалізацією соціального питання в православ'ї. Завдяки соціально-економічним (формування нових ринкових і суспільно-політичних відносин), науковим (технічний і науковий прогрес, підвищення рівня освіти) і теоретико-релігійним чинникам (релігійна філософія, «філософія вседності», християнський соціалізм тощо) [1]. Православна Церква потребувала оновлення і модернізації, повертаючись «обличчям» до суспільної проблематики, до дискусії про соціальну діяльність Церкви і її місце в суспільстві, яке змінюється.

V період розвитку соціального вчення Православної Церкви (1918 р. – 1988-1991 рр.) – Радянський період. Можна виділити деякі особливості розвитку соціального вчення Православної Церкви в радянський період.

По-перше, незважаючи на те, що радянський період був досить складним і трагічним в історії Церкви, саме в цей час перед Церквою гостро постає питання її ролі і місця в суспільстві, в складних соціально-політичних умовах, що вплинуло на актуалізацію проблеми форм церковно-суспільного служіння і виникнення концепцій соціального християнства.

Друге, відокремлення Церкви від держави (із збереженням державного контролю над церковним середовищем) і виклики секуляризованої, атеїстичної ідеології сприяли активному пошуку нових форм взаємодії між державою і Церквою, суспільством і Церквою, Церквою і людиною, що дозволило винайти прийнятні способи церковно-суспільної взаємодії, що в подальшому передумовило появу конкретизованої соціальної концепції Православної Церкви.

V період (від 1991 року) – Сучасний період, пов'язаний із появою задокументованих соціальних вчень (соціальних доктрин) РПЦ, УПЦ МП, УПЦ КП. Основними чинниками, які сприяли виникненню сучасних офіційних документів соціального вчення Православної Церкви виступили наступні.

1. Кінець 1980-х – початок 1990-х років позначився бурхливим процесом демократизації радянського суспільства, поступовим налагодженням тісних відносин між державою і Церквою, що сприяло посиленню впливу Церкви на суспільно-громадське життя, участі у вирішенні гострих соціально-політичних і соціально-економічних питань

– Церква відроджує свій легальний і впливовий статус в суспільстві. Це вимагає від церковного середовища (ієрархів, кліру, богословів) теоретичного і богословського обґрунтування ставлення Церкви до соціальних питань в період трансформаційних процесів в радянському і пострадянському суспільстві.

2. Процес перебудови в Радянському Союзі пов'язаний із плюралізмом думок, поглядів, ідеологій позначився і на релігійній свідомості суспільства, відродженні православної духовності. В той же час на території Радянського Союзу поширюються нові релігійні течії, переважно протестантського напрямку і сектантського руху, що вимагало від Православної Церкви рішучої відповіді на спроби інкорпорації інших релігійних ідеологій в суспільній свідомості. А це вимагало формулювання чіткої позиції Церкви щодо актуальних соціальних, етичних, есхатологічних, гносеологічних питань, які виникли в секуляризованому радянському і пострадянському суспільстві.

3. Інтенсивний науково-технічний прогрес, відкриття в сфері медицини, біології (клонування, генетичні дослідження тощо) змінили уявлення людей щодо виникнення і розвиток людства, його походження і перспективи. Екологічні проблеми, проблеми сімейних відносин (одностатеві шлюби, сурогатне материнство тощо) – все це вимагало теологічно обґрунтованої позиції Церкви, саме тому в сучасній соціальній концепції Православної Церкви цим питанням приділяється досить значна увага.

Таким чином, сучасні соціальні концепції Православної Церкви (РПЦ, УПЦ МП, УПЦ КП) представляють собою офіційні документи, що відображають позицію Церкви щодо суспільних питань. Їх становлення пройшло шлях історичного розвитку Православної Церкви від апостольської общини до сучасної церковної організації, шлях соціально-історичного розвитку українського суспільства, зміни цивілізаційних форм політичної і економічної організації, кожен період якого мав власні специфічні особливості і надбання.

Висновки з даного дослідження. На ранніх етапах розвитку Православної Церкви не існувало систематизованого і задекларованого документа щодо соціального вчення, але погляди і богословські уявлення щодо взаємодії церкви і держави, економічні і політичні аспекти суспільного життя і ролі в ньому церкви, погляди на суспільний і моральний ідеал були в Православній Церкві на різних етапах її існування і ґрунтувалися на Священному Писанні і Новому Заповіті, апостольських і патристичних уявленнях раннього християнства. На історичний поступ розвитку соціального вчення Православної Церкви неминуче вплинули соціально-історичні події на українських землях, ідеологічні «зустрічі» Заходу і Сходу, реформація церковно-державних відносин, процеси національного відродження і занепаду, гоніння і переслідування Церкви та її відродження в сучасному вимірі. Особливого значення для формування сучасної соціальної концепції Православної Церкви набули здобутки візантійського християнства (універсальність, симфонія влад); виникнення і розвиток богословської традиції Київського християнства (соборність, пріоритет внутрішнього світу особистості, паулінізм і софійність); ідеї релігійної філософії XIX-XX століття (філософія всеєдності, християнський соціалізм, ідея «воцерковлення життя», концепція християнського служіння світу), що знайшло своє відображення в богословській науці та освіті, інкорпорує в зміст і процес духовної освіти.

Таким чином, соціальне вчення виступає як закріплене положення про ставлення Церкви до суспільно-значимих проблем і дій Церкви по відношенню до них, і є змістовною складовою богословської освіти, підготовки студентів духовних навчальних закладів до служіння, формування їх моральної особистості (в ціннісно-духовному вимірі) і суспільно-громадської позиції не тільки як клірика, але й члена суспільства.

Література:

1. *Зырянов П.Н.* Церковь в период трех российских революций // Русское православие: веки истории / П.Н. Зырянов. – М., 1989. – С. 380–437.
2. *Ищук Н.В.* Адаптаційний потенціал візантизму / Н.В. Ищук // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. – 2009. – № 1. – С. 50–54.
3. *Ищук Н.В.* Соціальне вчення християнства як теотетика та теoантропoлoгiя / Н.В. Ищук // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 30. – С. 225–231
4. *Карташев А.В.* Очерки по истории Русской церкви / Карташев А.В. – Т.1. – М.: Терра, 1997. – 688 с.
5. *Кислюк К.В.* Релігієзнавство / К.В. Кислюк, О.М. Кучер. – К.: Кондор, 2004. – 646 с.
6. Компендіум соціальної доктрини Церкви. – К.: Кайрос, 2008.
7. *Марчишак А.* Трансформація поглядів православ'я на місце Церкви у суспільному житті / А. Марчишак // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Випуск 203-204. Філософія. – Чернівці, 2004. – С. 75–80.
8. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. – К.: Інформаційно-видавничий відділ УПЦ, 2002.
9. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви / Офіційний сайт Московського патріархату [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://www.patriarchia.ru/ua/>.
10. *Харьковеценко Є.А.* Софійність київського християнства / Харьковеценко Є.А. – К.: Наукова думка, 2003. – 224 с.
11. Церква і світ на початку третього тисячоліття. Декларація Ювілейного Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2001.
12. *Яроцький П.Л.* Соціальне вчення церкви за умов глобалізації / П.Л. Яроцький // Людина і культура в умовах глобалізації. Збірн. наук, статей. – К.: Парапан, 2003. – С. 321–329.

УДК 291.11:316.7

Мерцій Т.В.
Національний авіаційний університет

НОВІ ФОРМИ ІНТЕРАКЦІЇ РЕЛІГІЇ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджуються проблеми нових форм інтеракції релігії в сучасних умовах інформатизації суспільства. Авторка зосереджує увагу на аналізі стану світових релігій у сучасному світі, їх взаємодії та взаємному впливі інформаційну добу.